

İKİNCİ KISIM

SESLER.

15. Sesler (sons) in veya ses unsurları (phonèmes) nın çıkartılmasında başlıca üç safhanın mevcut olduğunu tefrik etmek lâzımgereceği malûmdur:

1° Nefesleme (zefir, *expiration*). — Bir nevi körük gibi işleyen akciğerler, bir miktar havayı harice doğru iterler.

2° Sesleşme, tasavvut, (sesleşme, *phonation*). — Yukarı doğru itilen hava sütunu, gırtlak dediğimiz hançereye geçer. Hançerenin deliği yahut mizmar (nefes borusu), ses telleri (*cordes vocales*,) denilen iki adaleden müteşekkildir ki bunlar havanın itimiyle birbirinden az çok ayrılıp, istenildiği gibi ihtizaze gelecek surette gerilebilir. Bu ses telleri ihtizaz edip etmediklerine göre, çıkarılan vokaller de *çınlak* (sonore) veya *boğuk* (sourde) ismini alırlar.

3° Heceleşme, articulation, *tehecci* Hava sütunu belum (pharynx) ve ağız kovuğuna (ve bazan da damakzarı "hanekî gışa,, alçalmış bir vaziyette ise geniz çukurlarına) gider. Hanekî gışanın, dilin, dudakların ve alt çenenin hareketleriyle nefes ve ses yolunun hacmi ve şekli değişerek, böylece her sesin tehecci yeri yani "mahrec,, i taayyün eder. Bu oynak uzuvlar bir seslemeç (résonateur) vaziyeti aldığı ve çıkartılan hava sütunu zefir halinde ağız - burun cihazından geçerken hiçbir gürültü çıkarmıyacak surette ayrı kaldığı zaman - bilhassa o vakit ses tellerinin ihtizaziyle hâsıl olan - sesler, vokal, seslik ismini alırlar. Bu tarif ile, vokallerin hepsi çınlak (sonore) tır.

Bilâkis mezkûr uzuvlar, ağız - burun cihazının cidarları arasında sıkışan hava sütunu geçerken bir gürültü hâsıl edecek surette yaklaşırlarsa, çıkartılan sesler konson (seslenik) ismini alırlar.

Konsonların bir takımı çınlaktır, diğerleri de boğuktur.

BAHİS I.

VOKALLER.

I. VOKALLER VE YAZILIŞLARI.

16. Türkiye Türkçesinde sekiz vokal vardır. Bunlar nadiren kapalı vokaller olup, umumiyetle İtalyan telâffuzundakileri andıran oldukça vazih, açık bir tınneti haizdirler.

Bunları, izahı 36 ncı bentte görülecek şöyle bir tertip dahilinde zikrediyoruz. (Yazılışa ait malûmat 17 ve mabadi bentlerde cemedilmiştir.)

1. e, Fransızcanın «vert = yeşil» kelimesindeki açık «e» sine muadildir. Bu vokal bazan daha açıktır.

Ml. : Etek.

2. i, Fransızcanın «Paris» kelimesindeki orta «i» sine muadildir.

Ml. : Sis.

3. ö, Fransızcanın «jeune = genç» kelimesindeki orta «eu» süne muadildir.

Bu vokal, Türkiye Türkçesi kelimelerinin ancak ilk hecelerinde görülür.

Ml. : Söyle-mek.

4. ü, Fransızcanın «brouyard = sis» kelimesindeki orta «u» suna muadildir.

Ml. : Süt.

5. a, Fransızcanın «Paris» kelimesindeki orta «a» sına muadildir.

Ml. : Var.

6. ı, Bu sesin Fransızcada muadili yoktur. Yalnız Fransızcada pek kapalı bir «é», bunun hakkında takribî bir fikir verebilir.

İngilizcenin «cherry» kelimesindeki İngilizce «y» ile rusçanın быръ kelimesindeki ы si (Lehçe byr) arasında bir vokaldir.

Bu sese pek yakın bir ses çıkarabilmek için alelâde (i) sesini çıkarırken dudakları nasıl tutarsak yine öyle tutmak, fakat aynı zamanda dili arkaya çekmek lâzımdır.

Ml. : Sıpa.

7. o, Fransızcanın « socle = bina, sütun kaidesi » kelimesindeki orta «o» suna muadildir.

Ml. Toz.

8. u, Fransızcanın « bouche = ağız » kelimesindeki orta «ou» suna muadildir.

Ml. Tuz.

17. *Vokallerin yazılışı* — Türkçede vokaller şu dört işaretle eda edilir:

ا , و , ء , ي

Bu harf şekillerinin kabulü sebeplerinden ileride (§ 26 ve mabaadi) bahsedilecektir. Kullanılmaları suretine gelince, şöyle hulâsa edilebilir:

(ا , و) , (e, a), vokallerini,

(ي) , (i, ı) vokallerini,

(ء) , ö, o, ü, u vokallerini

göstermeğe yararlar.

18. Bir vokalin imlâsı, kelimedeki bulunduğu yere, başta, içeride, sonda olmasına göre değişebilir. Kelimenin içerisinde bile ilk veya diğer hecelerde bulunduğuna göre farklıdır. Bu değişiklikler, tamamiyle sarîh ve kat'î kaidelere istinat etmeyip, vokalin yazıda bazan gösterilmesi, bazan gizlenmesi meselesinden ileri geliyor. Bu ise müptediler için türkçe ibarelerin okunmasında başlıca zorluklara sebep oluyor. Kelimelerin sonunda ise, vokaller her zaman yazılıyor.

19. İlk hecenin imlâsı, ikinci ve sonraki hecelerin imlâsından daha muttarittir. Filhakika bu sonraki heceler, lâhikalarda olduğu gibi (bakınız § 162) birtakım tereddütler ve kararsızlıklardan doğan aynı itiyatlara tabidirler.

Her vokalin muhtelif yazılışları hâlen kullanılan imlâyaya göre gösterilecektir. Klâsik imlâyaya ait mütalealar tırnak içine alınacaktır.

Bütün bu malûmat 35 inci bentteki cetvelde hulâsa edilecektir.

Yazıda bir vokalin gizlenmesi «sıfır» kelimesiyle işaret edilecektir.

20. ا ء vokalinin yazılışı. — (ا ء) şeklinde yazılan *elif ve hai resmîye* (e) ye muadildir.

1° Kelimelerin başında: ا

Ml. ات et.

Bazı yenilikçiler bu makamda *hemzeli* ا = (ا) de kullanıyorlar: ات et.

2° Kelimelerin içerisinde:

1. İlk hecede [1] : sıfır.

MI. : سس ses.

b. Diğer hecelerde [2] (sıfır), yahut (•) (bazan 1).

MI. : [کورمادم] ، کورمه دم ، کورمدم = *gör-me-dim*.

3° Kelimelerin sonunda: (•).

MI. : چکه = çene.

Aşağıdaki misal (•) vokalinin mümkün olan bütün yazılışlarını ihtiva eder :

اليه جك ، اليه جك = *ele-yecek*.

21. *Istisna* — Miktarı az fakat kullanılması çok olan şu birkaç kelimede (•) vokali, gösterdiğimiziz alelâde *i* vokali işaretiyle gösterilir :

ایتک	<i>et-mek</i>	انک	<i>en-mek</i>
ایرت	<i>erte</i>	دیتک	<i>de-mek</i>
ایرمک	<i>er-mek</i>	کیجه	<i>ge-ce</i>
ایل	<i>el</i>	ورمک	<i>ver-mek</i>
ایلچی [3] <i>elçi</i>			

ikiz kelimesi bazan [4] *ekiz* suretinde telâffuz ediliyor

Muk. *işit -mek* ve *eşit -mek* (Viguer, s. 390); *işid -ici* ve *eşid -ici* (yine o. s. 360); *mişe* ve *meşe*.

Eski osmanlıcada şu imlâlar da görülür : şimdiki *yer* yerine *یر* veya *یر*; *n'et -mek* (= *ne et -mek*) yerine *نیتک* veya *نیتک* *n'it -mek* (muk. § 319 ihtar); *nerde* yerine *نرد* *nirde* (= *ne*, çağatayca'nın, *نی* *ni*, sine muadildir); şimdiki *beş* yerine *بیش* veya *بیش* (çağataycada olduğu gibi), ilh..

Farsça *tiz* = çabuk, *پیشین* *pişin*, *پیشتخته* *pištahta* kelimeleri Türklerce *tez*, *peş*... [**] suretlerinde telâffuz edilir.

Yine muk. *dîv* yerine *dev*; *bizar* yerine *bezar* (Hindoglu). Farsça *hiç*, çağatayca' da *hâç* (heç) veya *âç* (eç) söylenir (Tezk. Evl.; Mir. Nam.). Muk. Karaman lehçesinde *heç* Аоуагуаңé, s. 16).

[1] Yavî cezirde.

[2] Veya lâhikalarda.

[3] Bu kelimenin yerini şimdiki kullanışta da arapça müradifi olan *sefir* kelimesi tutmuştur. A.U.E.

[4] Bunu biz işitmedik. A.U.E.

22. Bir takım kelimelerde bu vokalin itlâsı sabit değildir :

اير	veya	ار	er;
ايركن	veya	ايركن	erken;
ايرن	veya	ايرن	eren (evliya);
اينشته	veya	اينشته	enişte;
ايرمك چورمك	veya	ايرمك چورمك	evir-mek çevir-mek;
ايرمك	veya	ايرمك	demir;
ايرمك	veya	ايرمك	der-mek;
ايرمك	veya	ايرمك	der-n-ek;
ايرمك	veya	ايرمك	devşir-mek;
ايرمك	veya	ايرمك	çetin;
ايرمك	veya	ايرمك	g'eri;
ايرمك	veya	ايرمك	ye-mek;
ايرمك	veya	ايرمك	yemiş.

Bazan telâffuz (i) ile (e) arasında kararsızdır: كيمك g'iy-mek veya كيمك g'ey-mek.

Bu ve bundan evvelki bentte gösterilen hadisesine (yani e sesli bir takım vokallerin her zaman i sesine tahsis edilmiş olan işaretlerle gösterilmesine) Orhon kitabelerinde de raslanır ki, bu, M. V. Thomsen'ın pek eski bir devirden beri türkçede ä (bu gramerde biz bu harfi muadili olan e ile gösteriyoruz) sesinden hariç olarak bir de i ile ä arasında daha kapalı söylenir bir vokalin var olduğunu kabule sevk etmiştir.

Radloff, böyle bir vokalin varlığını kabul etmekle beraber bunun binnespe sonralık (XIV üccü asırdan sonra) olduğu kanaatinde idi (Meliranski, *Mém. Soc. arch. rasse*, 1899, s. 20 - 24). Thomsen, sonraları, bu müddeasına kat'î deliller getirmiştir (*Journ. Soc. finno-ougr.*, c. XXX). [*]

Bu vokalin geçmişleri ne olursa olsun, şunu da kaydedelim ki, Redhouse ve Manisadjian şimdiki osmanlı türkçesinde bir kapalı e ayırt ediyorlar. Ancak bu farkın İstanbul şivesine şamil olduğunu zannetmeyiz. Bunu daha ziyade Türkiye vilâyet lehçelerine hasretmek icabeder: Biz kendimiz de Maraş'ta «millet, halk, yabancı» manalarında kapalı e ile söylenen (Belki koldaki «el» ile iltibasından kaçınmak için?) bir *él* telâffuzunu kaydettik. J. Deny.

23. a, *Vokalinin yazılışı* — a vokali, *elif* ve *hai resmiye* ile ter-sim edilir. Şu halde bu, esasen hafif farklarla (e) nin yazılışı gibidir: Bu farklar başta (ā) işaretiyle yazılması, bu harfin daha az yazılmaz bırakılması (الف) in (e) ye tercih edilmesi gibidir.

1° Kelimelerin evvelinde: ā [ā]

MI. : آت at.

2° Kelimelerin içinde:

a. İlk hecede: † [veya sıfır; fakat kelime tek heceli ise vokal daima yazılır].

[*] Bunun hakkındaki mütalealarımız için bak. (Türk dili Belleteni «Yenisey yazıtlarının yanlış tanınmış bir harfi» ne dair, sayı 1-2, 1940, Ankara) A.U.E.

MI. : قار *qar*.. ياتاق [veya ياتاق] *yataq*.

b. Diğer hecelerde: ا, sıfır, veya ••

MI. : صورمادم ، صورمه دم ، veya صورمدم *sor-ma-dım*.

3° Kelimelerin sonunda: ا veya ••

MI. : قرا veya قره *qara*.

Aşağıdaki misal *a* vokalinin bütün muhtemel yazılışlarını topluyor:

آرایه جق *ara-yacak*.

24. *i, ı vokallerinin yazılışı*. — Bu iki ses için yazılış tamamiyle aynıdır.

1° Kelimelerin evvelinde: (اِ) yani *elif, ye*; [bazan ا].

MI. : ایتیک [استیک] *iste-mek*.

اصلا تمق [اصلا تمق] *ısl'at-mak*.

2° Kelimelerin içinde:

a. İlk hecede: (ئِ), [bazan sıfır].

MI. : دینج [دنج] *dinç*.

قیز [قر] *qız*.

b. Diğer hecelerde: (ئِ) veya sıfır, [bazan و].

MI. : بیلر بیلر [بیلور] *bil-ir*.

آلر [آلور] *al-ır*.

3° Kelimelerin sonunda: (ئِ) veya و [veya و].

MI. : ای [ایو] *eyi*.

یوقاری [یوقارو] *yokarı*.

IHTAR 1 — *i* veya *ı* ya müsavî olan *o* yazılışı, şimdiki kullanışta hemen de tamamiyle terkedilmiştir. Bununla beraber bu yalnız (وب=üp) rabıt sigasında kalmıştır (bak. § 1310).

IHTAR 2 — Farsça (ک *ke*) ve (چ *çe*) edatları türkçede (*ki*) ve (*çi*) okunur. Türkçe (چیک *çik*) veya (چئ *çiy*) kelimesi daha eskiden (چ) suretinde yazılırdı.

25. (*u, ü o, ö,*) *vokallerinin yazılışı*. — Esasta bu dört vokalin yazılışı aynıdır: (و harfi ile). Bununla beraber bir taraftan *ü* ve *u*; diğer taraftan *ö* ve *o* vokallerinin imlâsı arasında hafif farklar vardır. Bu iki sonraki vokal yazıda daha az gizlenik bırakılır. Bundan maada bunlar bir türkçe kelimenin yalnız ilk hecesinde bulunabilir. Diğer hecelerde bulunduğu görülen kelimelerin, yabancıdan alınmış kelimeler olması icap eder.

Bu vokallerin yazılışlarına ait tafsilât şunlardır :

1° Kelimelerin evvelinde: او .

MI. : اوچ uç;

اوچق uç-mak;

اولك öl-mek;

اولق ol-mak.

2° Kelimelerin içinde:

a. İlk hecede: و [bazan sıfır; fakat kelime tek heceli ise و harfî daima yazılır.]

MI. :

ū { دوز dūz;
گوموش [کوش] gūmūş.

u { قوم qum.
بوچوق [بجوق] buçuk.

ö { سوز sōz;
بولوك [بلوك] bōlūk.

o { بوز boz;
قولای qolay.

b. Diğer hecelerde: و ، ی ، veya sıfır.

MI. : ü: اولدورمك، اولدیرمك، اولدیرمك öl-dür-mek.

u: طولدورمق، طولدیرمق، طولدیرمق dol-dur-mak.

o: قونسولوس، قونسولوس konsolos.

3° Kelimelerin sonunda: و [bazan ی].

MI. :

ū: اوتو [اوت] ütū.

u: قوتو [قوت] kutu.

ö: مونتسکیو Monteskiyö.

o: بالو ba|o

İHTAR. — ö vokali öz türkçe tek heceli kelimelerin sonunda hiçbulunmaz, kendinden sonra daima bir konson gelir: سوز sōz, اوز öz.

II. VOKALLERİN İMLA TARİHİ.

26. Farslar ve onların ardınca türkler, vokallerin tersimi hususunda, arap alfabesindeki pek az bir varlıktan istifade edebilmişlerdir. Bundan doğan vokalleri tersim usulü, sun'î ve nakıstır. (Bak. § 11).

Malümdür ki türkçenin sekiz vokali (ا، و، ی، ،) gibi dört işaretle yazılıyor (Bak. § 17).

Bunlara (املا حرفلى *hurūf-ı-ımlā*) diyoruz. (*hurūf* ile *ımlā* kelimeleri arasında görülen *ı* nin kıymeti hakkında bak. § 1129 ve mabaadi).

Yine bazı hallerde yazı hattının üstüne ve altına koyduğumuz bazı tamamlayıcı işaretler de kullanıyoruz. Bu vokal işaretlerine *hareke** diyoruz [1].

- 1° اوستون *üstün* [2];
 2° اسره *esre*;
 3° اوترو (اوترى) *öt (ü) rü*.

İHTAR. — (*üstün, esre, ötürü*) kelimeleri farsça vokal işaretlerinin (harekelerin) tercümesidir: زبر (*zeber***), زير (*zir***), پيش (*pîş***).

Şark türkçesinde امرا *asra* yani alt manasındaki kelimeye muadildir. (Bk. § 139)

او تورو, vaktiyle çok eskiden *ütrü* ve *ütürü* gibi talâffuz ediliyordu. (MENİNSKI, *Ins.*, s. 18). Bu kelime Şark türkçesinde: *atru, adru, uduru, atur, udra, üdürü* ye muadildir. Bütün bu kelimeler (önünde, karşısında) demektir.

Kazan'da neşredilen grametler, yukarıdakilere müradif olarak, اوست *üst*, است *ast* ve از *ütür* tabirlerini kullanıyorlar.

Türkçede kullanılan vokallerin kayıt ve tersim usulünü (notation) daha iyi anlamak için, esas olarak alınmış oldukları Arap kayıt ve tersim usulüyle bunu karşılaştırmak icap eder.

27. *Klâsik arapçada vokallerin kayıt ve tersimi.* — Klâsik arapçanın üç vokali (ا، و، ی) vardır ki, bunlar bazan kısa (ă, ĭ, ŭ) bazan uzun (ā, ī, ū) dur.

Kısa vokaller ancak Kur'anda ve çocuklara mahsus kitaplarda yazılır. Bu takdirde bunlar harekeler (vokal işaretleri) ile görünürler; bu hareke şeklindeki vokaller öbürlerinin aynıdır, yalnız arapçada tabirleri başkadır:

[1] Kelime bünyesine katılan diğer harfî hareketlere karşılık bunlar kelime bünyesine katılmayan vokaller mahiyetinde olup resmî hareketler adını da almaktadır. A.U.E.

[2] اوستون *üstün* deki ufki çizgi yazı satırında harflerin umumî hizasını gösteriyor.

1° *ā* için َ = فتحه *fetha*.

MI. : صحیح *saḥḥa* (sahihtir, esastır).

2° *i* için ِ = كسره *kesre*.

MI. : ب *bi*.

3° *u* için ُ = ضمه *zamme*.

MI. : بعده *bā'dehu*.

*سكون *sūkūn* veya *جزم *cezim* vokal olmadığını bildirir.

Uzun vokaller: *ā*, *ī*, *ū* da (ا، و، ی)، veya (و، ی، ا) ile işaret edilir.

1° MI. : ا *ā*: كِبَار *kibār* (büyükler);

2° ی *ī*: كَبِير *kebīr* (büyük);

3° و *ū*: عَجُوز *acūz* (kocakarı).

Görülüyor ki bu memdut harekelerden [1] *fetha*, yalnız *sakil fetha*; *kesre* yalnız *hafif kesre*; *zamme* ise yalnız *sakil* ve *makbuz* (büzgün) *zammedir*. Bunlara *met harfleri* (حروف المد *hurūfi med, حروف المد *hurūfülmed =uzatma harfleri) de derler (Muk. § 117).

28. *Kelimelerin iptidasındaki vokaller.* — Arap yazısında bir kelime daima ya asıl bir konson veya bir *elif* ile başlar.

Klâsik arapçada *elif*, bir *hemzenin* (ا, mizmarî bir mehmus "süreksiz," sesin işareti: son occlusif glottal; bakınız § 79) kürsüsü olabilir ki, bu hemze de bizzat bir hareke - vokal alabilir.

MI. : أكبر *akber*; türkçe telâffuziyle *akber* (daha büyük);

إسلام *isām*; " " *isām* (müslüman);

أم *üm*; " " *üm* (ana).

Elif, doğrudan doğruya bir hareke - vokal de alabilir (ki bu hareke, bir kelimenin nihayetinde de bir hareke olduğu zaman hazfedilir.)

MI. :

استقبال *istikbāl* *

Her zamanki kullanışlarında Araplar ne hareke-vokallerini, ne de (baştaki) *hemzeyi* yazmazlar. Bunun içindir ki, bu gösterdiğimiz farkı ihmal ederek *elifi*, *başta bir hareketin mevcut olduğunu haber vermeğe* hizmet

[1] (ا، و، ی) harflerinin başka vazifeleri de var: (ا) *hemzeye* kürsü vazifesi görür (bk. § 28); و، ی yarım vokal (semi-voyelle) olan (v, y) gibi de kullanılır.

eden bir işaret saymakla iktifa ederler. Bununla beraber şuna da dikkat etmeli ki *elif* (ä, ĩ, ü) okunabilen vokalin ses keyfiyetini (timbre) kendiliğinden bildirmeğe kâfi değildir.

MI. : اکبر (*ekber*); اسلام (*islām*); أمّ (*ümm*).

29. *Arap kayıt ve tersiminin türk vokallerine tatbiki.* — Türkçede şu mütalea ettiğimiz bütün arap harfleri, gösterdikleri vokallerin kemiyet (quantité) ine bakılmıyarak kullnılıyor. Hakikaten daha ileride görüleceği üzere, *türkçe kelimelerde* uzun harekeler, kısaltarından ayırt edilmiyor. Türkçede bu işaretlerden her birinin, yalnız gösterdikleri ses keyfiyet (timbre) lerine bakılır. Bu sebeple türk vokalleri, *kelimelerin iç ve sonlarında* şu suretle kaydediliyor:

e, a, | veya ˘ işaretiyle [1];

i, i, ی „ ˘ işaretiyle;

u, ü, o, ö و „ ˘ işaretiyle.

Arap harflerinin kısmen ilk vazifelerinden inhiraf ettirilmiş olduklarını göstermek içindir ki türkçede, bunlara arapça bir kelmede bulduklarına göre, (*met harfleri*; *fetha, kesre, zamme*), veya öz türkçe bir kelimedede bulduklarına göre (*imlâ harfleri*; *üstün, esre, ötrü*) gibi muhtelif tabirler veriliyor (yukarıda bak. § 26 ve 27).

30. *Başta türkçe vokallerin yazılışı.* — Türkçe bunda da, Arap kayıt ve tersimi usulünü meşk itti haz etmiştir: Türkçenin baştaki bir vokali, ses keyfiyeti (timbre) ne olursa olsun, *elif* [2] ile tersim edilir. (Bak. yukarıda § 28 *nihayetine*).

MI. :

ا } at;
ت } et;
ئ } it.

الله öyle.

Daha iptidalarda, bu vokal ü, u, ö, o okunacağı zaman, *eliften*

[1] Hareke işaretleri olan ˘, ˘, ˘ eski yazma kitaplarda sık sık istimal edilmiş olduğu halde bugün bırakılmıştır.

[2] Kelimenin başına (و, ی) harflerini getirmekle bir taraftan i, i, u, ü, o, ö, vokalleri, diğer taraftan (v, y) konsonları arasında karışıklıklar husulüne meydan verilmiş olurdu.

sonra bir و koymak suretiyle baştaki vokalin ses keyfiyetini (timbre) tayin etmek itiyadı hâsıl olmuştur. [1]

MI. : اوبله öyle, ilâh..

Yine i, ı vokalleri, ی işaretiyle fakat daha az muttarit bir surette gösterilmiştir.

MI. : ایت it.

Böylece *elif* daha ziyade a, e seslerine tahsis edilmiş kaldı. Kullanılmakta olan imlâ, arap alfabesinin diğer bir işareti olan (◌) meddi, elifin üzerine koymak suretiyle bu iki harekeyi ayırt etmiye muvaffak oldu. Baştaki a vokali şimdi (ā), baştaki e vokali ise sadece (ē) suretinde yazılıyor:

MI. : آت at.

ات et.

31. *Sondaki a, e vokallerinin yazılışı.* — Arapların hattı usulüne ait itiyatları taklit etmek meylî, Türkçede sondaki a, e ye, *resmî ha'* diye hususî bir kayıt ve tersim verilmesine saik olmuştur. Bu harf, arapçanın müfret müennes alâmeti olan bir lâhikası şeklinden istiare edilmiş olup, klâsik arapçada şu şekilde yazılır:

آ̣ — , ا̣ — (ātün).

Bu آ̣ (ā) harfine *merbuʿ ta'* derler. Üstündeki iki noktası noksan olarak sondaki (a) nin aynıdır. Bu, klâsik arapçada alelâde (ت) gibi telâffuz edilir, fakat yalnız mezkûr lâhikada, yani daima bir (a) dan sonra olarak bulunur.

Bu münteha (terminaison) bizzat Araplarca telâffuzda -a (-e), ve yazıda آ̣ (ā) suretinde kısaltılmıştır.

MI. : Klâsik arapçada: مادة* māddeṭün :

Şimdiki arapçada: (مادة) ماده mādḍa (mādde).

[1] Bize bunlarda, bu itiyattan ise esas olarak uyulan bir prensip hâkimdir: Herhangi bir vokalle başlayan kelimenin ilk harfi, esasen yok denecek kadar yumuşamış bir konson olan hemzedir ki, bu vokalde erimiş bir hale geldiğinden, artık sadece vokal olarak söylenmektedir. Arapın da Yunanın da kanağati kelimelerin vokalle başlamadığı ve baştaki her vokalin bidâi bir *hemze* den sonra geldiğidir. Hareke konsonu tahrik için kendisinden sonra getirilip, konsonların bir arızası demektir. Vokaller konsonların arazları olduğundan arapçada bunlar asıl olan konsonlar arasına yazıda katılmaz. İşte baştaki (ā), vokallerden evvel bu söpük *hemze*yi işaret için getirilmektedir. A.U.E.

Ayrıtçı (diacritique) noktalarından tecrit edilmiş $\dot{a}$ veya $\dot{e}$ harfinden ibaret olan ($\dot{a}$, $\dot{e}$) şeklen, ($\dot{a}$) nin sondaki suretiyle karışıyor. Arapçada buna *Merbuṭ ta'*, türkçede *resmî ha'* isimleri verilmesi bundandır [1]. Türkçe (veya farsça) kelimelerde sondaki -a (-e) vokalini de kayit ve tersim için kullanılan bu harftir. Türkçede ayrı yazıldığı zaman buna sadece ufak bir halka şekli verilir.

MI. :

دو *deve*.

قرا *kara*.

Bu, fiil cezirlerinin sonundaki -a (-e) vokalini tersim için de kullanılır :

MI. : ايلمك *eyle-mek*.

Bazı lâhikalar içindeki vokallerin kayit ve tersiminde de böyledir :

MI. : صوته جنق *sok-acak*.

Bununla beraber şimdiki imlâ ($\dot{a}$ işaretini $\dot{a}$ nın tersimine bırakarak) bu işareti $\dot{e}$ ye tahsis etmiye meyyaldir :

دو *deve*.

قرا *kara*.

Müfrit ıslahatçılar bu şekli açıktan açığa kelimeler içine de sokuyorlar :

MI. : (كرك) yerine كرهك *gerek*.

Görülüyor ki *resmî ha'* harfi kelime içinde bulunduğu zaman yazıda alt yanındaki harfe bitişmiyor. Şu halde bu bir *bitişmeyen harf* tir (Bak. § 10). Böylece (*he*) harfiyle bunun arasında bir fark hâsıl oluyor. Bunun neticesi olarak kelimelerin evvelinde ve içinde bu iki işaret arasında da karışıklık olması mümkün değildir. Sonra sonunda ($\dot{a}$, $\dot{e}$) harfi olan kelimelerin miktarı pekaz olmak itibarıyla, kelimelerin sonunda da karışıklık olmasından daha hiç korkulmaz. o kelimeler de hemen şunlardan ibarettir :

[1] Türkçede yalnız resmedilip okunmayan harflere *resmî* * (*resmî=graphique*) deniliyor. Dikkat edilince görülüyor ki, *resmî hâ'* denilen ($\dot{a}$) nin okunmaz sayılması doğru değildir. Çünkü işaretin gitmesiyle sesin de gitmesi icap eder. Meselâ: ضرب *darbe* ki, ضرب *darb* tan. Şu halde *resmî ha'* dedikleri harf, kayit ve tersimin gösterir gibi olduğu üzere ($\dot{a}$) suretinde değil de ($\dot{e}$) $\dot{a}$ suretinde okunur demek lâzımdır. Bu, bir *okuma şaşkınlığı* (*mater lectionis*) olacaktır.

i, ı vokalleri tek heceli kelimeler içinde yazılmazdı.

ML. : *كُز kız,*
دِل dil.

e, a vokali ve *o, ö, u, ü* vokalleri, *her zaman ve bir defa* olmak üzere yazılır: Bu kayıt ve tersim (notation) sureti zarurî ve kâfi sayılır; ve umumiyetle bunları aynı kelîmede iki defa yazmaktan çekinilir:

ML. : *بَتَاك batağ;*
چَوْچُق çocuk.

Bunun neticesi olarak, tek heceli kelimelerde bu vokaller her zaman yazılır.

3°. Türkçe kelimelerin sonunda bütün vokaller yazılır.

34. *geni imlâ*. — Tahminen 1850 den itibaren, millî türk edebiyat intihabı başladığı zaman, lisanı daha makul ve mantıkî bir imlâ usulüyle tehzîz etmek çaresi düşünöldü. Ve o vakit, her söylenen *vokalin muadil bir yazılı şekli olması* esasî kabul edildi. Ancak imlâyâ vereceği yeknesaklık dolayısıyla nazariyeye muhik görölen bu esas, tatbîkatta kelimelerin hattî dağınıklığı gibi vahim bir mahzur ile çarpıştı. Hakikaten malûmdur ki, vokallerin yazılışı için kullanılan dört şekilden üçü (ا, ى, ۈ), yazıda alt yanındaki harfe bitişmez. Bu şekiller çoğaltılınca kalem, her defasında kâğıttan ayrılmaya mahkûm olur ki bunun, vasıllarla dolu olan arap yazısı itiyadıyla telifi kabil değildir.

Bu sebepledir ki, ıslah edilen imlâ, herkesçe kabule mazhar olamadı. Kimi el'an klâsik imlâyâ meşk tutuyor; kimi de eskiden daha ziyade olmak üzere *imlâ harflerini* kullanmakla iktifa ediyor. Bu hususta yalnız ve bilhassa lâhikalar, bunları kabul etmemekte ınat ediyor. (Bu bapta bak. § 162).

Bununla beraber, bir vakta teyyüt etmiş benziyor: İlk hecenin *e* den gayri olan her vokali daima yazılıyor. Şimdi bu neticeye bakınca, klâsik imlânın gösterdiği nisbî istikrarın feda edilmesine bu kadar az birşey değer miydi? sualî hatıra gelmemek mümkün değildir.

Hakikaten, birinciden gayri diğer hecelerde, en kâmil bir kararsızlık ve keyfî bir iltizam hükûm sürüyor.

Şurası da dikkate değer ki, şu bahsettiğimiz mahzurlardan başka olarak, bugünkü günde iltizam edilen usul, kullanılan şekillerin yetişmez sayısı (sekiz harekeye «vokale» mukabil dört şekil) gibi esaslı bir noksana deva olamıyor. Meselâ (ع) şekli, *i, ı* vokallerini (*y* konsonu hesaptan hariç), ve (و) şekli *ü, u, ö, o*, vokallerini (*yine v* konsonunu hesaba katmıyoruz), gösteriyor [1].

Bu gibi haller karşısında biricik çare buna deva olabilir: Diğer bir alfabe (meselâ lâtin alfabesinin) kabulü [2]. Yazık ki bu, müslüman memleketlerinde pek kuvvetli olan din erbabının birçün mukavemetine çarpar. Sonra da bunun, türkçede büyük bir miktarda olan arapça kelimelerin bu harflerle yazılması meselesini kurcalamak gibi bir mahzuru da olur. [3]

[1] Epir'deki (*Vuvso*) ırmağı, Arap harfli türkçe coğrafya kitaplarında (ووو) suretinde yazılıdır.

[2] Sami Bey'in *Kamusu Türkî*'sinde kullanılan harf üstü işaretleme usulü, yalnız matbu şekillerden başkasına tatbik edilemez.

1914 senesi mayısından itibaren Harbiye nezaretinin verdiği karar ile, askerî mensupları arasında resmî muhaberele, (', ' , λ, γ,) gibi Fransız aksan işaretleriyle ayırd edilen sekiz vokalin kullanılması üzerine vazedilmiş yeni bir imlâ ile kaleme alınmaya başlamış idi. Bu usulde her harfin bitişmiyen bir tek şekli kullanılır idi. (Ulaşma olmamak cihetinden) bu da gayriamelî olmak dolayısıyla bir müddet sonra terkedilmiştir. J.D.

[3] Atatürk, bu fikrin türkler için pek aşikâr olan isabetsizliğini, birkaç yıl sonra Türkiyede yaptığı muazzam inkılâplar, bilhassa muharririn hiç ihtimal vermediği harf inkılâbıyla ispat etmiştir. A.U.E.

Şu halde öyle görünüyor ki, bu mesele, bir taraftan nahak ve lüzumsuz yere unutulup giden öz türkçe kelimeleri yeniden canlandırmak, diğer taraftan arap kelimelerinin kullanışını ilmi ıstılahlara hasır ve tahdit etmek suretiyle, osmanlı türkçesinin hakiki bir surette millileştirileceği zamana bırakılmak icap ediyor.

35. Aşağıdaki cetveide vokallerin kullanılan imlâ [ve klâsik imlâ] daki bütün tafsilâtı hulâsa edilmektedir.

	Başta.	İçeride.		Sonda.
		İlk hecede.	Diğer hecelerde.	
e	ا Bazı defa ا	Sıfır	Sıfır; Bazan ۰ [bazan ا]	•
a	آ [ا]	ا [veya sıfır; tek hecelilerde her zaman ا]	ا veya sıfır; bazan ۰	ا veya •
i ı	ا [veya ا]	۰ [sıfır]	۰ veya sıfır	ی [veya و]
ü u	او (Bazan	و [veya sıfır; tek hecelilerde her zaman و]	و veya sıfır; bazan ۰	و bazan ی
ö o	۰ ö, ü yerine.)	و	و (Yalnız ödüncleme kelimelerde olabilir)	

III. VOKALLERİN TASNIFI.

36. Türkçenin vokalleri, üç muhtelif esasa göre tasnif edilebilir:

Birinci ayırış esası: Dilin ufki satıhta aldığı mevkie göre vokallerin tehecci edildiği yer bakımından.

Bu bakımdan iki tehecci yeri (mahrec, çıkarca) ayırt edilebilir.

a. Sert damağın ön kısmı. Bu yerde tehecci edilen vokallere *ön veya damak önü vokalleri* (ön damaklılar) derler ki: e, i, ö, ü vokalleridir.

b. Damağın art kısmı. Burası *art* veya *damak ardı* vokalleri (art damaklılar) olan: *a, ı, o, u* nun tehecci yeridir. [1]

En belli başlı ayırış budur ki, bütün Türk lisanına hâkimdir. (Bak. § 136 ve aşağısı).

Bunu aşağıdaki taslakla gösterebiliriz:

Birinci taslak (řema).

Ön vokaller.	<i>e i ö ü</i>
Art vokaller.	<i>a ı o u</i>

Daha yukarıda ön vokallere (bak. yine § 16) verdiğimiz tertip, sırf bakışıklık (tenâzur, symétrie) gibi amelî sebepler dolayısıyla ihtiyar edilmiştir. (Bak. aşağıdaki taslaklara). Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, mahreci daha önde olan *i* vokalinden başlayıp, tehecci noktası en geride olan *u* da karar kılmamız icap ederdi. Ve o zaman vokallerin tertibi şöyle olurdu:

<i>i — e —</i>	<i>a — ı — o — u</i>
<i>ü — ö</i>	

ü, ö vokalleri *i, e* vokalleri gibi aynı noktadan, yani aynı mahreçten tehecci edilir. Mahrecinden çıkması, azaların vaziyeti durgun hallerinde nasılsa hemen de yine öyle kalmasına bağlı olan *a* vokali, vokaller ahengi (bak. daha aşağıda § 136) bakımından, diğer art vokaller gibi bir haldedir. Bunun içindir ki, bu vokali, türkçede bu türlü vokaller arasına koymağa mahal vardır. Daha haklı olarak ta, *a* dan daha geride tehecci edilen *ı* vokali için de aynı hal vardır. řu halde biz, Hint - Avrupa lisanları fonetiğine dair eserlerde, *ı* vokalinin (ki mahreci, dilin orta kısmı ve sert damağın art kısmıdır) dahil olduğu muhtelit vokallere ayırış cihetini, türkçede mühim neticelere sebep olmadığı cihetle, ihmal ediyoruz.

Ön (damak önü) ve art (damak ardı) vokalleri tabiri yerine, bazan *damaklılar* (palatales), *boğazlılar* (gutturales) tabirleri de kullanılıyor.

Bazı yabancı gramerciler vokaller için (*leyyin* ve *hoşin*) yahut (*zayıf* ve *şedit*) suretindeki tavsifleri tercih ediyorlar. (Bu iki zümreyi mezc ederek: *leyyin* ve *şedit* te diyorlar). Türkçe gramerlerde işe bunlara *hafif* ve *sakil* (ince ve kalın) deniliyor. [1]

37. *Birinciden müstakil olarak ikinci ayırış esası:* Dilin şakulî istikamelteki mevkii.

[1] Müellifin mütaleasına göre, şimdi biz bunlara tek kelimelerle: öncül, artçıl da diyebiliriz. A.U.E.

Bu bakımdan yüksek, orta, alçak vokaller diye ayırt edilir. Fakat türkçede daha amelî olmak üzere, çıkışında dilin yükseldiğine göre *yüksekler*: *i, ı, ü, u*; ve çıkışında dilin alçaldığına göre *alçaklar*: *e, a, ö, o* diye bir ayırış yapmak yeter. Yukarda muhtelit vokaller için yaptığımız gibi, orta vokallerin ayırışını da ihmal ediyoruz.

(*Yüksekler, alçaklar*) yerine (*darlar ve genişler*) de deniliyor.

Bu tasnifi, gözden hiçbir zaman uzak tutulmamak lâzım gelen birinci tasnifle kaynaştırarak şöyle bir taslak vücade getiririz:

İkinci taslak.

	Alçaklar.	Yüksekler.
Önler.	<i>e ö</i>	<i>i ü</i>
Artlar.	<i>a o</i>	<i>ı u</i>

Bu ayırış, bütün türkçe lâhika (sonek) unsurlarının iki sınıfa bölünmesine sebep olmuştur (bak. § 154).

İHTAR. — Türkçede, alçak vokaller, yüksek vokallerden daha müstakır, daha sabit unsurlardır. Bakılınca, yüksek vokaller bazan telâffuzdan düşer (bak. § 120 ve aşağısı) oldukları gibi; aksine, yabancı dilden gelmiş bir kelimenin telâffuzunu kolaylaştırmak için, iki harf arasına girebilirler. (Bak. § 112 ve 114). Bu veya diğer halinde, bunlar öyle kaçamaklı ve kararsız unsurlardır ki, esas itibariyle kendilerine ancak yüksek vokallerde de te'adüf edilebilir.

Türkçede nisbeten çok olan sesleme isimler (onomatopées) de yüksek vokaller, alçak vokallere nazaran yine tâli bir rol oynarlar. Meselâ *pat, çat, car, tak, faş.* vs. sesleme isimler, yüksek vokalli muadil sesleme isimler olan *pıt, çıt, cır, tıç fıç,* vs. den daha gürültülü sesleri ifade ederler.

Yine dikkat edilirse görülür ki, lâhikalarda alçak vokaller, her zaman ses vurgusu (accent tonique) nu kendilerine çektikleri halde, yüksek vokaller bunu bazan kelimeye bırakırlar (bak. § 210, ihtar 1333, ihtar 2).

38. Üçüncü ayırış esası: Dudakların açılma şekli.

Bir ayna ile kolayca görülür ki, dudaklar *ö, o, ü, u* yu telâffuz için yuvarlak bir delik vücade getirerek, ileriye doğru uzandıkları (*yuvarlak* vokaller) halde, *e, a, i, ı* yi telâffuz için yarık şeklinde açılırlar. (*yuvarlak olmıyan* yahut *bîtaraf* «düz» vokaller).

ö, ü vokalleri, dudakların yuvarlaklaşmasıyle *e, i* vokallerinden (sıraya göre: *ö, e* den; *ü, i* den) ayrılırlar: başka bir suretle söylersek, *ö* = dudaklaşık *e*; ve *ü* = dudaklaşık *i* dir.

Bu yeni tasnifi birincisiyle mezcedersek şu taslağı elde ederiz:

Üçüncü taslak.

	Düzler.	Yuvarlaklar.
Önler.	<i>e i</i>	<i>ö ü</i>
Artlar.	<i>a ı</i>	<i>o u</i>

Bu üçüncü ve son ayrışın kolayca tatbiki yeri, çift keşikleniş (münavebe=alternance) li lâhikalar olacaktır (§ 158).

İHTAR. 1 — Yuvarlak (*dudaklaşık*) vokaller, komşu harfleri *dudaklı* kılmıya da mütamayıldırler. Bu bapta bak. § 188.

İHTAR. 2 — Yuvarlak vokaller, Türkiye türkçesinde hemen çok defa bitaraf «düz» vokaller suretini alıyorlar. *ü, i* oluyor; *ö, e* oluyor; *o, a* oluyor.

MI. :	Şark türkçesi.	Türkiye türkçesi.
	<i>üy</i>	<i>ev</i> ;
	<i>ötmek</i>	<i>etmek «ekmek»</i> ;
	<i>düb (tüb, tüp)</i>	<i>dib</i> ;
	<i>büt-mek</i>	<i>bit-mek «neşvünemâ bulmak + sona ermek»</i> ;
	<i>kovuğ</i>	<i>kaouğ «içi hoş, oyuk; mesâne; baş kisvesi»</i> ;
	<i>tülkü, tülki</i>	<i>tilki</i> .

39. Üçüncü taslak, birincidekileri de havi olan ikinci ile mezcedilince, şöyle bir taslak vücüde geliyor :

	Düzler «bitaraf».		Yuvarlaklar.	
	Alçaklar.	Yüksekler.	Alçaklar.	Yüksekler.
Önler.	<i>e</i>	<i>i</i>	<i>ö</i>	<i>ü</i>
Artlar.	<i>a</i>	<i>ı</i>	<i>o</i>	<i>u</i>

Bunlar böyle okunabilir :

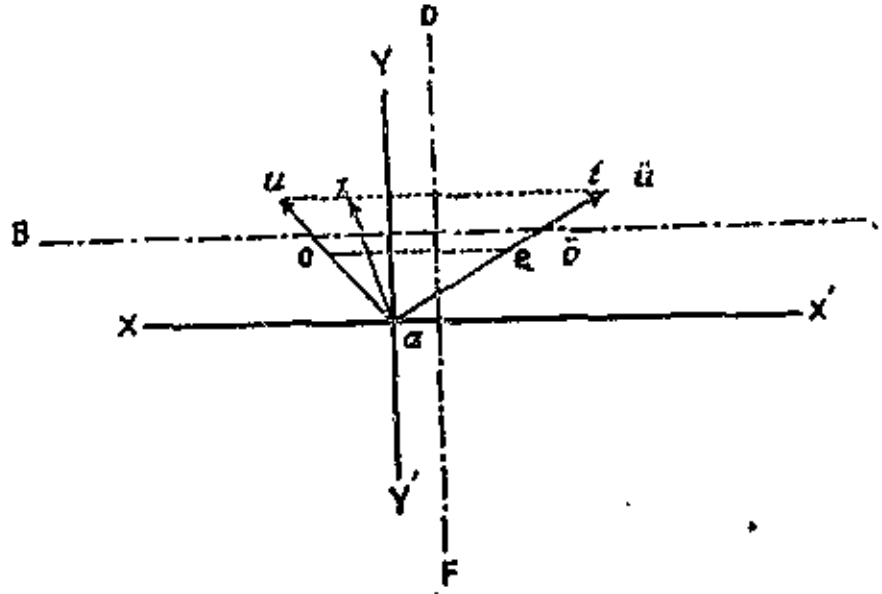
<i>e</i>	Ön	alçak	düz	vokal
<i>i</i>	«	yüksek	«	«
<i>ö</i>	«	alçak	yuvarlak	«
<i>ü</i>	«	yüksek	«	«
<i>a</i>	Art	alçak	düz	«

- ı Art, yüksek düz vokal
 o « alçak yuvarlak «
 u « yüksek « « [1]

Türkçenin sekiz vokaline ait bu üçüzlü bölünüşte vokaller, her biri ayrı ayrı dörtten ibaret iki müsvi tertipli zümreye ayrılmak suretiyle bir tenazur vücude getirmektedir ki, dikkat edilince, bu tenazurun ne kadar tam ve kâmil olduğu görülür:

- 1° 4 Ön — 4 art;
 2° 4 Alçak — 4 yüksek;
 3° 4 Düz — 4 yuvarlak.

40. Türkçe vokallere hendesi bir taslak [2] tatbik edilince, şöyle bir şekil vücude gelir:

a a hattı² üzerinde art vokaller; a i çizgisi üzerinde ön vokaller görünür. a i muhtelit vokaller çizgisidir. «Her noktanın YY' mihverinden mesafesi, dilin orta a mevkiinden itibaren ilerleyişini veya gerileyişini *takribî* bir surette gösterir; her noktanın XX' mihverinden budü, dilin aynı menşeden itibaren yükselişini *takribî* bir surette gösterir.» DF hattı, türkçede ön ve art vokaller arasındaki hududu gösterir (bu, orta a nın sağından geçer). BC hattı türkçede yüksek ve alçak vokaller arasındaki hududu gösterir.

41. $\frac{\bar{o}}{o}$ vakallerine dair ihtar. — Telâffuz bazan, alçak yuvarlak vokaller olan $\frac{\bar{o}}{o}$ ile, muadilleri yüksek yuvarlak vokaller olan $\frac{\bar{u}}{u}$ arasında mütereddît (bocalayıcı) kalır.

اوغلان *oğlan* veya (takbih ve azarlama nidası $u\{an\}$);

اوغرا-ماق *oğra-mak* veya ($u\{gra-mak\}$);

[1] Bizce, düz (bûtaraf) lerin alçaklarına «üstünler»; yükseklerine «esreler»; yuvarlakların alçaklarına «yaygın ötrüler»; yükseklerine «büzgün ötrüler» denilebilir ki, bunlar hem ötedenberi daha menüs, hem de dile daha kolay, daha kısa öz türkçe kelimelerdir. A.U.E.

[2] M. Léonce Roudet'nin *Éléments de phonétique générale* = *umumî fonetik unsurları* adlı kitabındaki Helwag'ın hendesi taslağından iktibas edilmiştir. (Paris, 1910 S. 84). J. D.

بُورُك *böyük* veya (*büyük*);

بُورُك *boğa* veya (*buğa*);

بُورُك *boğday* veya (*buğday*).

Yuvarlak vokallerin yüksek ses keyfiyeti (*ū, u*) ile alçak ses keyfiyeti (*ō, o*) arasındaki bu karışıklık, Türkiye türkçesine mahsus birşey değildir; bir Türk lehçesinden başka bir Türk lehçesine göre de bunlara tesadüf edilir. Bununla beraber dikkat edilirse görülür ki, Türkiye türkçesinde böyle tereddüt hâsıl ve mümkün olan hallerde $\frac{ū}{u}$ vokallerini tercih hususunda gittikçe bariz bir meyil vardır.

$\frac{ō}{o}$ Vokallerinin lâhikâlardan hariç kalması hakkında bak. § 140.

BAHİS II.

KONSONLAR.

I. KONSONLARIN TASNİFİ VE MAHİYETİ.

42. Kendilerine konson ismi verilen ses unsurları, (*seslem* = *phonèmes*) daha yukarıda (§ 15) te gördüğümüz gibi, hava sütununun burun-ağız cihazından geçerken hâsıl ettiği gürültüden çıktığı için, bunları pek tabii, hava sütununun çıkışına göre tasnif etmek lüzumu görülmüştür.

Burun-ağız cihazı unsurlarının teşkil ettiği nisbeten sıkışık kanal, bir konsonun yerinden bırakılışı (*émission*) sırasında, havanın fasılasız bir surette çıkmasına müsait olacak kadar açık kalırsa, o konsona *sürekli* (*continu, mechur*) [1] derler: *v, f, z, s*, vs.

Buna mukabil, bu uzuvlar arasında bir temas vaki olup ta, *bir an için* hava sütununun geçmesine mâni olarak, burun-ağız boşluğunda bundan dolayı bir *tıkanma* (*insidat, occlusion*) hâsıl olursa, böylece araya girmiş maniyayı zorlayan havanın tazyiki altında konson, bir patlayış (*feveran, explosion*) olmadıkça çıkartılamaz.

Bu yoldaki konsonlara *süreksiz* (*tıkanık: mehmus, insidâdî, occlusif*) [2] derler: *p, b, t, d*, vs.

Sonra, konuşma uzuvlarının mürekkep ve karışık oluşu, muhtelit sesler vücade gelmesine yol açar ki, bunlar konson olmakla beraber, bazı cihazlardan vokallere yaklaşır. Bunlar ünlek (*tannan, sonnant*)

[1] Veya *tazyikli*=*constrictif*; veya *daraltılı*=*spirant*; veya *sürtünük*=*fricatif* J. D.

[2] Veya, *āni* = *momentané*; veya *patlayıcı* = *explosif*, J. D.

adiyle ifade edilir ki, şu konsonlardır: *y, l, r, m, n* (son iki konsona *genizli «hayşūmî = nazal»* denilir). Bu ünlekler, (vokaller gibi) sürekli *«devamî = continu»* seslerdir.

43. — Bu tasnif (sınıflama) den başka olarak, konsonları mahreçlerine göre zümre «küme»lemek te mümkündür ki şöyledir :

Dudaklılar (şefevîler = labiales) : *p, b* (ki, iki dudağın değintisiyle hâsil olur, ve bunun için bunlara *çift dudaklılar «bi - labiales»* adı da verilir); *f, v* (ki, alt dudak ve üst dişlerin değintisiyle hâsil olur: *Dudaklı - dişliler «labio - dentales»*);

Dişliler (sinnîler = dentales): *t, d, s, z* (ki, dilin dış kenarı ve dişlerle hâsil olur);

Damaklaştık dişliler «hanekî sinnîler = dentales palatalisées» (ki, dilin ön kısmıyla damaktan hâsil olur), vs. (Bak cetvele § 80).

44 — Nihayet, bu iki sınıflama tarzına, evvelce daha yukarda işaret edilen *boğuk «şāmit = sourd»* ve *çınlak (şāit = sonore) konsonlar* tefrik «ayrıt» i de katılır.

Ünlekler, vokaller gibi, esas bakımından çınlaktırlar. *Sürekliler*, ve *süreksizler*'e gelince, bunlar bazan boğuk, bazan da çınlaktırlar. Meselâ *p, b* konsonları birbiri ardınca telâffuz edilince görülür ki, bu iki konson aynı bölgeden (iki dudağın tıkantısından) çıkar; lâkin *b*, mizmar (glotte) sarsıntılarının varlığıyla *p* den ayrılır. Bunun böyle olduğuna kolayca kani olmak için, bu iki sesi çıkarırken kendi ünüğünü (ün, ses aleti = pomme d'Adam) iki parmak arasında tutmak yeter.

İHTAR. — Türkiye türkçesinde her zaman boğuk konsonlar, çınlaklardan pek açık bir surette ayrıt edilmez.

Böylece boğuk (ç = ħ ile çınlak * = h) birbirine karıştırılır: *hangi × hangi*.

Bu gibi kararsızlıklar kelime başlarında, bilhassa *t × d* de pek sık olur. (bak. § 82). Kelime içlerinde ise seyrek: *sapan × saban* (İstanbul'da, belki ayrı ayrı manalara geldikleri için bunlar, karışıklıktan çekinerek böyle kullanılır).

Aşağıdaki bentlerde, Türkiye türkçesinin muhtelif konsonlarını: dudaklılar, dişliler, buğazlılar, gırtlaklılar ve ünlekler tertibi üzere üleşerek (tevzi ederek) sayıp anlatacağız.